

Джерела та література:

1. Блаженный Августин. О граде Божием. Книги XIV-XXII // Блаженный Августин. Творения. - К.: Алтейя, 1998. - Т.4. - 588 с.
2. Святый Августин. Сповідь / Пер. з латин. - К.: Основи, 1999.
3. Гоголь М. Страшна помста // Гоголь М. Вибрані твори. - К.: Рад.письменник, 1946. - С.71 - 108.
4. Сказання про Бориса і Гліба // Хрестоматія давньої української літератури (доба феодалізму) / Упор. О.І.Білецький. - К.: Рад. Школа, 1949. - С.42-50.
5. Грушевський М. Історія України-Руси. - Львів, 1905. - Т.2. - 633 с.
6. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. - М.: Искусство, 1972. - 318 с.
7. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли / Пер. с фр. /Общ. ред. Ф.Х. Кессиди, А.П. Юшкевича. - М.: Прогресс, 1988. - 224 с.
8. Платон. Горгий. // Соч.: В 3 т. - М., 1968. -Т.1. -С.257 - 365.
9. Цицерон Марк Туллий. В защиту Секста Росция Американа // Избр. соч./ Пер. с лат., сост. и ред. М.Гаспарова, С.Ошерова, В.Смирнова. - М.: Худож.лит., 1975. - С.35 - 76.
10. Саллюстий Гай Крисп. О заговоре Катилины // Саллюстий Гай Крисп. Сочинения /Пер. с лат.- М.: Наука, 1981. - С.5 - 39.
11. Антонин Марк Аврелий. Размышления /Пер. с лат./ Отв. ред. А.И. Доватур. - Л.: Наука, 1985. - 246 с.
12. Спиноза Б. Политический трактат // Бенедикт Спиноза. Избр. произв.: В 2 т. / Пер. с лат. - М. - Л.: Гос.изд.худ.лит.-ры, 1951. - С. 285 - 382.
13. Ламетри Ж.О. Человек-машина // Сочинения - М.: Мысль, 1976. - С.183-244.
14. Кант И. Метафизика нравов в двух частях. 1797 // Соч.: В 6 т. - М.: Мысль, 1965. - Т.4. - Ч.2. - С.107 - 438.
15. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Основы философии права, або природне право і державознавство / Пер. з нім. - К.: Юніверс, 2000. - 336 с.
16. Гегель. Система нравственности // Политические произведения / Отв. ред. Керимов Д.А. - М.: Наука, 1978. - С.276 - 367.
17. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / Афоризмы житейской мудрости / Пер. с нем. - М.: Эксмо; СПб. Мидгард, 2005. - С. 553-704.

Віталій Пригорівський

ВЕДЕМО ПОШУК: “О. Д.” – ХТО Ж ВІН?

Досліджуючи мистецьку спадщину О.П.Довженка, зокрема ту, що припадає на період його роботи в харківській газеті “Вісті ВУЦВК”, автори книги “Довженко-художник” Інна Золотоверхова та Геннадій Коновалов звернули увагу на активне співробітництво видатного українського митця з редакцією атеїстичного журналу “Безвірник”, де, як і в інших виданнях, Олександр Петрович свої малюнки підписував псевдонімом Сашко [8, с.34-35].

Природно, антирелігійні малюнки в “Безвірнику” викликали неабияку зацікавленість.

Та, перегортаючи цей часопис за 1925 рік, не можна, як нам здається, обійти й статей, підписаних ініціалами “О.Д.” [2, с.4; 3, с.20; 4, с.4].

Уже перша з них “Віра гние від коріння” привертає увагу далеко не поодинокими фактами розчарування в релігії навіть слуг Божих. Серед таких автор згадує духовного рабина єврейського товариства м. Левкова В.Ш.Зисермана, диякона автокефальної церкви А.Конопницького (Базарський район) та каплана католицького костюлю Вл. Щоновіча.

Друга (“Не миттям – так катанням”) також являє собою змістовну глибоко викривальну оповідь.

Як і названа вище, ця не менш важлива стаття в “Безвірнику” відповідно проілюстрована.

Зловісні удави, заядлі прислужники світової буржуазії, щедро розсівшись на великому гіллястому дереві, поспішно наводять свої біноклі на молоду ще радянську індустрію з її першими самостійними кроками.

Під малюнком (без вказівки на авторство) карикатурист дає відповідь на подію, описану в розповіді: “Спізнівся, “благочестивий старче”! Є далеко спритніші, що вже мозолі на очах понатирали, стежачи за розвитком Радянського господарства”.

У третій автор детально з'ясовує питання про походження Різдва, яке насправді не має нічого спільного з релігією.

Хто ж той, що підписувався літерами “О.Д.”?

Чи не міг під цими ініціалами виступати О.П.Довженко?

У “Словнику українських псевдонімів та криптонімів” (автор О.І.Дей) відповіді на це не знаходимо. Проти прізвища кіномитця значиться тільки один псевдонім – Сашко [6, с. 465].

“Словник...” подає, щоправда, розшифрування чотирьох однотипних криптонімів, позначуваних літерами “О.Д.” (ними користувались Осип Дакура, Олексій Дей, Олександр Дорошкевич, Дмитро Йосифович) [6, с.274]. Однак у переліку авторських публікацій, на які робляться там посилання, згаданих вище матеріалів, що їх оприлюднив “Безвірник”, не названо.

Не проливає належного світла й вивчення авторського активу журналу за той же 1925 рік. У часописі публікувались матеріали за підписами: Клавдія Гладченко, В.Ліванов, В.Рум'янець, Я.Бахмат, З.Хейфец, В.Товстоніс, М.Юрченко, І.Верін, П.А.Голяник, С.Хоменко, Олень Донченко, О.Довгаль.

Частина авторських виступів здебільшого з'являлася під псевдонімами: Антоша К-о, Погода, Нечай, Безродний, Бувалий, Невіра, Киянин, Бондар, Дописувач Карий, Незаможник Остенко, селянин Ф.Ш., Вікторія, Я.О., До, О.Д.

Можливо, останнім користувались О.Довгаль чи, скажімо, Олень Донченко. Але “Словник українських псевдонімів...” цього не підтверджує. О.Довгаль, приміром, серед авторських прізвищ взагалі не існує (є Довгаль С. – з псевдонімом Д-ль С.). Проти прізвища ж Донченко значиться тільки псевдонім Д-ко Олень [6, с.464, 465].

Отже, розгадка ініціалів “О.Д.” потребує, як бачимо, дальшого з'ясування.

Добре було б, якби ті, хто знає, відгукнулись і допомогли встановити справжнього власника названого криптоніму. Якщо ж виявиться, що цей досі невідомий криптонім належить О.П.Довженку, то статті “Віра гние від коріння”, “Не миттям – так катанням” і “Про Різдво”, безумовно, стануть цікавим внеском у вивчення журналістської діяльності кіномитця.

Між тим, деякі припущення такого здогаду варто висловити.

Довженко, як відомо, ще зі студентських літ вважався палким атеїстом, а в харківський період своєї діяльності (1923-1926) – особливо. За неточними підрахунками, темі боротьби з релігією, церквою та її слугами він присвятив близько двох десятків своїх графічних робіт, публікуючи їх переважно в газетах “Вісті” та “Селянська правда”. Ними Сашко нападав на релігію за її невідповідність науці, загальнолюдській моралі, за її реакційність, фальшивість і повну неспроможність хоча б пасивно сприяти трудящим у визволенні від будь-яких форм уярмлення. І це, напевно, давало йому законне право на користування не лише сатиричним пером і пензлем, а й друкованим словом.

По-друге. Повернувшись із закордонного відрядження (він певний час працював у Варшаві й Берліні у складі дипломатичних місій), Олександр Петрович був добре обізнаний з тамтешнім відверто ворожим, реакційним оточенням, тому цілком реально, що, як ніхто інший, міг і повинен був дати статтю “Не миттям – так катанням”, співзвучну своїм думкам.

По-третє. Не можна знімати з рахунку й такого важливого аргументу, як нагальна потреба в додатковому підзаробітку.

Згадаймо. Після повернення з Німеччини на нього чекало нове закордонне відрядження. І з цього приводу Олександр Петрович писав: “Я вже зібрався був, та не поїхав через родинні обставини...” [7, с.25].

Обставини ці відомі: тяжке захворювання дружини.

Змушений залишитися в Харкові (тодішній українській столиці), Довженко

почав працювати в центральній республіканській газеті “Вісті ВУЦВК”. “В редакції, – зауважував він, – я працював з осені 1923 року до літа 1926 року”. І додавав: “Я заробляв собі на життя ілюстраціями...”.

Але заробленого явно не вистачало. Щоб зарадити лиху, йому довелося братись за різні позаурочні замовлення: малювати емблеми, заставки, робити ескізи, кольорові обкладинки; до власних газетних ілюстрацій готувати так звані підтекстовки; включившись у діяльність літоб'єднань, писати для них рецензії; спішно перекладати титри окремих фільмів, продукувати плакатну кінорекламу і заодно порушувати в пресі наболілі образотворчі питання.

У “Безвірнику” йому належить художнє оформлення обкладинки номера першого за 1925 рік та сатиричний малюнок “Чому, свиня, плачеш?” – “Ой, бачу попа: потрібна богові моя ковбаса!”, а в номері третьому-четвертому за той же рік – одна із заставок та викривальний малюнок “Диспут”.

Видавці, як впливає з усього цього, всіляко сприяли Сашку.

“Сашкові потрібні були гроші, – констатував, згадуючи той час, Микола Бажан. – Дружині пропонувалось негайне лікування в Криму, а санаторії не були безплатні” [1, с.92]. “...Йому скрутно з грішми”, – у свою чергу засвідчував І.П.Кавалерідзе, який теж частенько надавав допомогу художнику [9].

І він, Довженко, справді тісно співпрацював тоді з багатьма виданнями.

Він, окрім того, був ще й чудовим усним оповідачем, у своїх творах широко звертався до народних переказів. Народна ж основа цих трьох статей у “Безвірнику” – безсумнівна.

У статті “Віра гние від коріня” хоч і негусто, але головним чином представлена географія колишньої Волинської губернії. В тексті подибуєм назви: м. Левків, Базарський райвиконком. Обидві, мабуть, добре були відомі Довженку, оскільки він працював у тій же губернії до і після подій 1917 року.

Останнім часом при вивченні літератури в школах багато й доречно мовиться про ключові слова. Є вони і в статтях О.Довженка. Одне з них (“полпредство”) безпосередньо торкається його дипломатичної лексики. Згадаймо: він працював у Варшаві в Українському повноважному представництві – Укрповпредстві. А в тексті розповіді “Не миттям – так катанням” маємо його російський відповідник – “полпредство”.

Друге – освіта. Це вже з лексики освітян. Перед виїздом до Варшави Довженко займав посаду секретаря Київської губнаросвіти. Брав участь у роботі організаційного комітету працівників освіти, був персонально причетний до вироблення керівних документів з питань освіти (інструкцій, розпоряджень, наказів) для повітів і волостей. Словом, дух освітянина, дух вихованця Глухівського вчительського інституту постійно пробуджувався в ньому. Він вбачав у освіті глибоку обнадійливу силу.

Не була для Довженка чужою й тема Різдва. Про це йдеться в спогадах його друзів, зокрема в книзі О.Грищенка “З берегів зачарованої Десни” [5, с.114-120]. Та й у творах самого Довженка знаходимо неодноразові різдвяні згадки: “А щоб тебе побило святе різдво (“Зачарована Десна”), “А воно ж різдво. Гості поприходять” (“Повість полум'яних літ”). І це не говорячи вже про численні різдвяні колядки та влучні на них пародії, які митець особисто знав, ретельно записував і при нагоді використовував.

Отже, наші здогадки про ще один ранній псевдонім, під котрим міг виступати О.П.Довженко, треба думати, оптимістичні.

Та для конкретнішої розмови в цьому руслі повний передрук названих вище розповідей подаємо нижче. В їх тексти жодних виправлень чи скорочень не внесено. Тодішні правописні норми збережено.

ВІРА ГНИЄ ВІД КОРИНЯ

Все менше та менше звертається людина до бога. Немає вже потреби у посередниках між небом та землею.

Попам, равинам і ксьондзам доводиться зачиняти свої крамнички – церкви, синагоги та костьоли, де вони продавали віруючим за гроші, здобуті важкою працею, – обіцянки про звільнення від гріхів та байки про загробні втіхи тих, хто на цім світі бідує.

За останній час велика кількість попів ріжних вір зріклася свого сану.

Наведу тут кілька заяв. Левківський равин В.Зисерман пише:

“Я, нижчепідписаний, був. духовний рабин єврейського т-ва м. Левкова В.Ш.Зисерман працював у галузі релігійної діяльності з 1909 р. до 1923 р. Лишив цю роботу з тієї причини, що не мав від неї жадних прибутків...”

Диякон української автокефальної церкви А.Конопницький пише до Базарського Райвиконкому:

“...працював на ґрунті релігійної діяльності (2) два роки... і залишаю цю працю як нежиттєву, надаючи жадних засобів до існування...”

Як бачите вони одверто заявляють, що нецікаво служити богові, коли мало прибутків.

Є люди, які щиро зневірилися у богові і палко закликають обдурених попами зректися віри у вигаданого бога.

Після 17 років капланства ксьондз Вл. Щоновіч зрікся свого сану та звернувся у брошюрі до суспільства, розкриваючи там попівські вигадки.

Наприкінці він каже:

...Не вірю в бога, якого створили віки.

Не вірю у Христа, утвореного християнською церквою.

Не вірю в святих та таємності, якими живе та криється костюл католицький.

Зневірився у його слугах, вченні єпископів, ксьондзів, казаннях, висвяченнях.

Не вірю у гріхи й добродійства, небо й пекло, що ними католицька віра багато віків дурила людськість.

Геть богів, що визискують людину!

Геть церкви, що штовхають суспільство на злі вчинки!

Геть таємности, які псують життя!

Геть слуг божих, що дурять віруючих!

Геть молитви, що вбивають майбутнє!

Геть святощі – притулок всяких злочинів.

На попілі та трупах цієї смердючої країни мерців, як на угноєнні – нехай зацвіте Нове Краще Життя: не молитов і праці, не хреста – а волі!”

По Україні зараз зріклося священного сану біля тисячі двохсот чоловік.

Це найкраща ознака того, що вже швидко розвіється релігійний туман, що оповивав свідомість суспільства: бо коріння, яким цупко трималася віра в суспільстві, гниє і розсипається як труха.

О.Д.

(“Безвірник”. – 1925. – № 2. – С.4)

“НЕ МИТТЯМ – ТАК КАТАННЯМ”

Зараз на Волині між людьмию ходє байка такого змісту:

“Йшов полем старець. Проходячи повз високе дерево – бачє сидять під ним три странники в білій одежі й з довгими ціпками. То був Христос з ангелами. От Христос йому й рече: “Благочестивий старче, лізь на цього дуба та розкажи нам, що побачиш”. Той виліз та й кричить їм звідти: “Як глянув я в один бік, то побачив куди тільки око сягало – скрізь сама чорна порепана земля. Нігде ж тобі ні травинки, ні деревини: все вигоріло. Дивлюсь у другий бік – те ж саме, та ще й кістяки скрізь скотячі та людські біліють”.

“Тепер слухай” – каже Христос. “Сім раз мине літо й не буде земля родити ні

хліба, ні трави. Навіть дерева повсихають. Бо сонце спалить всяку рослинність. Сім раз зима мине й всяка худоба, дрібна й велика, видохне з мору. І всі люди вимруть, бо не буде чого їсти й нічим буде в роті помочити. До того ж, ще й хвороби всякі душитимуть людей. Це все бог посилає на людей тому, що Радянська влада оскверняє святині, нищить віру, вчиняє погон на священників і затіює кровопролитні війни з іншими державами.

Сказавши це Христос зник, а з ним й інші два странники”.

Як бачите когось цікавить не лише відношення Радвлади до бога й його “полпредства” на радянській землі, а й зовнішня політика Радвлади.

Незабаром бог за їхнім доглядом і керуванням, мабуть, почне втручатися в діяльність Комінтерну й викриє на небі листа, якого надіслав Зінов'єв, щоб підбурити мешканців раю й пекла на революцію!

Лишаючи на другий раз розмову про те, оскільки личить “всемиловитому” усмиряти працюючих такими жорсткими поліцейськими засобами, цікаво подивитись звідки постала ініціатива цього карного походу небесних сил на Радянську Країну.

Всім відомо, що як більшо в оці світовій буржуазії наша країна. Розігналась було вона, щоб одвертою силою розтрити цю перепону, та тільки зубами клацнула, не доскочивши своєї мети. Після цього вона дійшла до висновку, що в борні з Радянською владою, звідки комуністична пошесть загрожує всесвітові – всі способи добрі. Як кажуть, мета виправдує засоби. А до того ж, у нас ще внутрішніх ворогів багато, які нетерпляче чекають, коли нарешті зникнуть ради й які з великою охотою підтримують заміри закордонних хижаків.

От вкупі вони й притягають собі до послуг бога з небесними карними загонами, щоб використати ще народну темряву й несвідомість.

Та як оборонились робітники й селяни проти попередніх спроб – так само й зараз знайдеться зброя. Це – освіта. Треба лише, щоб селянин винайденими наукою засобами скорив собі природу і використовував науковий дослід в своєму невеличкому господарстві.

Тоді релігійний туман розвіється сам собою.

О.Д.

(“Безвірник”. – 1925. – № 6-7. – С.20)

ПРО РІЗДВО

Ось, ось, Різдво.

А в нас на Україні просто кажуть:

– Святки.

Так ото з 25-го грудня по 6 січня ми й колядуємо, й ворожимо, й посипаємо, й навіть мороза гонимо.

Звичайно, про це все в святому письмі ані слова нігде немає, бо дісталися ці звичаї нам в спадщину шляхом довгої історичної передачі від наших поганців-предків.

Науково-історичні дослідження доводять нам, що свята утворені не вірою, а тим виробничо-побутовим оточенням, в якому перебуває нарід, та що більшість сучасних християнських свят виникла ще задовго до самого християнства.

Первісний хлібороб, несвідомий дикун, не мав жодних технічних засобів до борні за власне існування. Занадто важко доводилося здобувати харчі. Тому добробут його та родини полягав у обробленні рослини й вигодовуванні худоби. Все це становило його в цілковиту залежність від природних явищ. Отже, для первісного господаря найтяжчим часом була зима. Коли ще влітку він та його худоба сяк-так перебивалися з їжою, що давала незграбно оброблена нива, то зимою й цього бракувало. А коли нічим було годувати худобу – били її й живилися самі убоїною.

Слав'яне на сонячне тепло, літо чекали з великою нетерплячкою. Вони не знали від чого бувають на землі різні пори року, і тому коли в середині зими день довшає,

начебто сонце народжується – вони силкувались заблагати, змилювати до себе народженого бога, що чудесно дарує їм світло, тепло, життя.

Тоді на честь бога-сонця вони влаштовують велике свято, що зветься “святками”. Так само звались й празники в пошану померлих предків – “святки”. Звідтоді й до наших часів збереглася ця назва.

Пізніше ж, коли завдяки техніці й досвідові помалу почали забувати хліборобське значення свята народження сонця – цьому святові почали надавати другого значення. Таким чином, поганське “свято народження сонця” перетворилось у християнське “народження Христа”.

Отак зараз ми бачимо як нова релігія пристосовується до стародавніх свят і звичаїв.

О.Д.

(“Безвірник”. – 1925. – № 11-12. – С.4)

Джерела та література:

1. Бажан М.П. Думи і спогади. – К.: Рад. письменник, 1982.
2. “Безвірник”. – 1925. – № 2.
3. Там само. – № 6-7.
4. Там само. – № 11-12.
5. Грищенко О. З берегів зачарованої Десни. – К.: Молодь, 1964.
6. Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). – К.: Наукова думка, 1969.
7. Довженко О.П. Твори: В 5-ти томах. Т.1. – К.: Дніпро, 1983.
8. Золотоверхова І., Коновалов Г. Довженко-художник. – К.: Мистецтво, 1968.
9. Куценко М. Його кликав “Великий німий” // Культура і життя. – 1989. – 13 серп.

Михайло Ветох

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕФОРМАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ЦЕРКОВНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

Події Реформації, що призвели до зміни релігійного, соціального та політичного життя й визначили характер модернізаційних процесів середньовічної Європи, постійно привертають увагу і перебувають у полі зору дослідників. Доробок істориків різних поколінь у цій галузі неодноразово ставав предметом історіографічного аналізу [9;13;14;15;16;25].

У даній статті здійснюється спроба з'ясувати висвітлення історії Реформації в церковній історіографії XIX – початку XX ст. Інтерес до цієї теми зумовлений тим, що, по-перше, церковній історіографії був притаманний власний підхід до проблеми й оригінальне трактування подій, а по-друге, церковна історіографія Реформації не була предметом наукового аналізу й досі залишається поза увагою дослідників.

Історики церкви давали різні оцінки історії Реформації і протестантських течій, від відверто негативних до помірковано нейтральних. Попри конфесійну заангажованість проблематика їх досліджень вирізняється різноманітністю, часто спричиненою конкретно-історичними, соціально-політичними та релігійними обставинами.

Церковна історіографія Реформації у своєму розвитку пройшла декілька етапів. Перший період від початку зародження Реформації у Європі і перших її згадок серед вітчизняних богословів [10;11] до середини XVII ст., тобто до початку доби Просвітництва в Україні характеризується як цілою низкою полемічних творів проти «Лютерівської ересі» у 60-80-их рр. XVI ст., [20;27], так і доволі тривалими